ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1938

Н. Бутович.

„Літопис Червоної Калини".

Умови передплати:

Річна передплата виносить . . . . зол. 13·—
Піврічна передплата виносить . . . . „ 7·—
Чвертьрічна „ „ . . . . „ 3·50
Ціна поодинокого числа . . . . „ 1·20
Для членів „Червоної Калини" чвертьрічно . . . . „ 3·—
П. Т. Передплатники з Чехословаччини платять таку саму передплату,
з інших країв річно . . . . зол. 14·50

Точні П. Т. Передплатники отримують в 1938 р. безплатний додаток в долучених до кожного числа аркушах цінної праці проф. Володимира Січинського **„Чужинці про Україну"**.

Передплату просимо слати виключно чеками **Пром. Банку** ч. конта 506.778.

Адреса Редакції і Адміністрації: „ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ",
Львів, вул. Зіморовича 12. почт. скр. ч. 43.

Opłata pocztowa uiszczona gotówką

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
X. Річник

ЧИСЛО 9. ВЕРЕСЕНЬ 1938

Начальний Вожд ген. Мирон Тарнавський на катафальку у Соборі св. Юра.

Ґенерал Мирон Тарнавський

(Спроба характеристики).

Написав: Дмитро Паліїв.

СЕРЕД УСУСУСІВ.

Уявимо собі розмову у вищих військових командах австрійської армії в 1916 р.:

— З тою цивільною бандою треба врешті зробити порядок. Треба дати їм чоловіка, який взяв би їх в руки.

— Я знаю такого одного.

— Хто він такий?

— Капітан Тарнавський з 35 п. стрільців. Він вже дасть собі раду.

— Ну, то добре, пишіть назначення.

І сотник Мирон Тарнавський прийшов на команданта Вишколу Українських Січових Стрільців, як караюча рука, що мала з „цивілів" зробити „військо".

Австрійська команда помилилася у цьому випадку дуже основно. Зрештою не перший і не останній раз. Тарнавського оцінювали австрійські команданти по його відношенні до них. З Тарнавським мали вони постійні клопоти. Він був неуступчивий і мав одне „недомагання": свій погляд на справи. Тож припускали, що й у відношенні до підчинених, він такий самий, значить „пес", отже для бойких Усусусів якраз підходячий.

І до УСС — проти всяких інтенцій — приділила австрійська команда типового Усусуса по психіці.

Ані Усусуси не потребували нагинатися до свого нового команданта, ані Він не потребував у чому-небудь змінюватися. Він був вояк з крови і кости, але й стрільці були вояки. Що про вартість війська рішає не лише сам „дріль", але перш усього дух й інтелігенція, про те не було ніяких сумнівів ані у Тарнавського ані у стрільців. Тому теж по приході Тарнавського в УСС не зайшли ніякі зміни, а хіба наступила петрифікація істнуючого стану, для вузьколобих полковників і ґенералів тим небезпечніша, що тепер мали до діла ще з Тарнавським, людиною високого военного стажу.

Тарнавський уявляв собі військо саме на таких принципах, на яких були побудовані УСС. Дисципліна виплявала з почуття чести формації, а не зі страху перед карою. Приналежність до формації була гордістю, а боєвість виростала зі зрозуміння цілей, за які УСС боролися.

Те останнє Тарнавський засвоїв собі дуже скоро. Не було би згідне з правдою, якщо твердити б, що Тарнавський на початку свого приходу до УСС був українським державником. Українські державницькі стремління були ще надто свіжі, щоби вони запустили коріння аж до австрійських кадрів. Але український примітивний патріотизм — любов землі і привязання до свого народу, винесений з патріярхальної священичої родини — не заснув у Тарнавського ні на мить. І на його появі дуже скоро виріс у стрілецькій атмосфері Тарнавський-державник, здібний боронити стрілецької чести навіть коштом своєї карієри, готовий навіть на державну зраду в розумінні тодішнього кодексу.

Тарнавський був найбільш любленим командантом з поміж усіх, що були перед і після Нього. Бо любив Він нас усіх і навіть, якщо карав, то як батько.

⁂

Чотири роки военних переживань вплинули дуже радикально на психіку не лише українських січових стрільців, але й на австрійські формації, зложені з українців.

Під впливом революційних подій в Росії й відродження політичного українства над Дніпром, приходило освідомлення власних національних цілей, австрійські державні й династичні почування сходили на десятий плян.

Похід австрійських військ в Придніпрянську Україну на початку 1918 р. Тарнавський зрозумів як поширення своєї діяльности для **української** справи. У Нього не залишилося з австрійського патріотизму дослівно — нічого. Чи то на пості штабового старшини для окремих доручень при дивізії, чи пізніше на пості команданта табору поворотців з російського полону, — Тарнавський руководився завжди українською рацією. Для Нього не було сумніву, що майно треба зберегти для української держави та що важніше є поповнити полоненими ряди Січових Стрільців, як відсилати їх на скріплення італійського фронту. Він може навіть не запримітив, як і коли перестав бути австрійським старшиною й став українським, призначеним для сповнення великого й відповідального обовязку.

В У. Г. А.

Листопад 1918 р. застає підполковника Тарнавського на пості команданта полку, зложеного майже з самих поляків. Його перша думка, яку Він і реалізує, — недопустити той полк на терен Сх. Галичини, де йшли українсько-польські бої. Тарнавський перевозить полк через Волинь до Кракова, а сам вже й не сумнівається, що Йому діяти: Їде у Львів, щоби відтіль добитися до своєї Армії. Він вже не молодий, але плян у Нього зовсім молодечий: нічччю перекрастися через боєву лінію і зголоситись там, де — Він про це знав — Його нетерпеливо вижидають. Не щастить, Його арештують у Львові й відвозять до табору полонених, але Його ум працює дальше над тим самим і Тарнавський симулюючи недугу, добивається дозволу на переїзд до Австрії, звідки негайно виїзджає у Станиславів.

Призначення на команданта найбільш відповідального II. Корпусу, що стояв перед брамами Львова, Тарнавський приймає — не як почесть, бо за нею Він ніколи не ганявся, але як тяжкий обовязок. „А може маєте кого ліпшого на те місце" — це була Його відповідь полк. Вітовському на пропозицію перейняти Команду Корпусу.

Як командант корпусу і пізніше Начальний Вожд, Тарнавський не почувався вдоволеним. Його ж стихія була боєва лінія, не штаб. До того в початках, це була імпровізація, штаб творили люди припадкові й непідготовані. В такій ситуації

Домовина Ґен. Тарнавського у Соборі св. Юра.

Вгорі: Виносять домовину Ген. Тарнавського з Собору св. Юра.
Вдолині: (На площі св. Юра). Несуть домовину на катафальок.
В глубині вівтар, поруч вівтаря фотель Ексц. Митрополита.

можливі ріжні непродумані акції, нерозважні потягнення. Тарнавський вносив спокій у нервозну атмосферу, Він був завжди чинником розваги, хоч ніколи не вагався тоді, коли ситуація вимагала рішучости.

Годі уявити собі краще доповнення до Тарнавського, як полк. Шаманек у ролі Його Начальника Штабу. Та двійка була немов сотворена для себе. Й коли Корпус, а згодом Армія доказувала чудес і проти всяких правил держалась без виряду й муніції в Галичині проти реґулярної, сильнішої числом і технічними засобами польської армії на 3 місяці довше, як це обчислювали чужі штаби; й коли Армія серед бою переправившись через Збруч, на другий день була здібна розпочати свій побідний похід аж до Києва, — то це у великій мірі заслуга тієї найвищої двійки, до якої Армія мала беззастережне довіря.

На обличчі Тарнавського ніхто ніколи не відчитав безрадности чи тривоги. Зрівноважений у найтяжчих хвилинах, ґенерал впливав на самопочуття Армії, як олива на розбурхані филі моря. З подивугідним стоїцизмом Він зносив удари, що їх доля зовсім не щадила. Коли йшло про добро Армії, Він був здібний на всякий вчинок, навіть, якщо це переходило Його компетенції. Коли ж йшло про Нього самого, Він — уступав. Це найяскравіше виявилося підчас „денікіяди". Ґенерал пішов на переговори з Денікіном, бо вважав, що в той спосіб ратує поручену Його опіці Армію. У тому випадку Він не оглядався на ніякі компетенції. Але Він без найменшого шемрання передав команду й дав себе арештувати, коли прийшов такий наказ від Його влади — диктатора. Його один кивок вистарчав, щоби ґенер. Ціріца, котрий приїхав з наказом диктатора — унешкодливити. Але в тому випадку йшло про Нього самого і таку думку Він з місця відкинув, хоч був свідомий великої кривди, яку Йому заподіюють.

Треба великого самовідречення, щоби після арешту й процесу, погодитися знов взяти на свої плечі відповідальність і то в час цілковитої безвиглядности. А все ж просьби старшин не тривали довше, як пів години, щоби ґенерал дав свою згоду, в заступстві недужого ґен. Микитки, перебрати Команду Армії. І знов: Відійшов, як тільки ґен. Микитка зажадав цього від Нього.

Такий був ґенерал Мирон Тарнавський, як Комендант Леґіону УСС, як Корпусний Командант, як Начальний Вожд і як великий самотник по програній війні.

Тільки двічі у рік — на Першого Листопаду й Зелені Свята покидав ґенерал самоту й приїзджав у Львів репрезентувати велике минуле. Сімнадцять літ втікав перед людськими очима, щоб не виставляти на глум і злобу достоїнства, яке в Його дужі руки зложило призначення.

Похорони Начального Вождя.

Написав: *Павло Маґас*, кол. пор. УГА.

Доля хотіла, що в останній хвилині я таки виїхав на похорони колишнього Начального Вождя.

Потяг переповнений виключно майже самими українцями у вишиванках та членами УГА, яких пізнати можна по військових відзнаках у кляпі сурдута. Погода гаряча, спека, у ваґонах душно, язик присихає в горлі. Усі невигоди і труди бліднуть в обличчі цілі, яка веде нас у столичний город кн. Льва, та зносимо їх тому без нарікання і слова протесту.

Віддаль з кожною годиною маліє і на далекому овиді маячіють вже сірі вежі львівських святинь та високих будівель. Звільна віздимо на гамірний перон головного двірця і ось ми вже у Львові.

Я з моїм товаришем подорожі, рівнож ветераном УГА, пішки спрямовуємось бічними вуличками, щоби лиш чимскорше добратись до цілі.

Чим ближче св. Юрської площі, тим число наших людей збільшується. Переходимо у товпу, з трудом перебиваємося через розколисані у барвних строях селянства. Здовж вулицею витягнулися ряди луговиків в одностроях, а дальше чвірками взірцево і карно уставлені делеґації з різних сіл і повітів чекають на дальші прикази.

Товпа напирає на св. Юрську площу здержувана кордоном власної міліції та впорядчиків. І нас обох не пускають, та на вид ветеранських відзнак з належною пошаною уступають місця та вказують нам найкоротшу дорогу до собору, місця, де спочивають тлінні останки нашого Вождя, місця, де формуються колишні Його Корпуси, які мають віддати Йому свою чолобитню та останню військову прислугу.

На бічному, камінному подвірю св. Юрського собору стоять у тіні дерев вистроєні в чвірки 3 корпуси славної з визвольних змагань Гал. Армії. Розходжуся зо своїм товаришем, він до III-го, я до II-го корпусу і займаємо місця.

Побіч мене стоїть у тяжких чоботах та селянській полотнянці старший віком селянин з бобрецького повіту, дальше священник та якийсь інтеліґент у скромному вбранні доповнює нашу чвірку. І так майже в кожній чвірці. Лікарі, адвокати, священники, урядовці, селяни і робітники без ріжниці стану, суспільної кляси і військової ранґи формують ряди трьох корпусів, а кожний з нас нам дорожчий в цій хвилині понад найвищого пана, понад наймогутнішого багача, понад найбільше ученого. Ми почуваємо себе такими близькими тому, бо ми звязані одною присягою, бо ми разом міряли шлях Львів—Київ, бо ми разом червонили його своєю кровю, бо ми разом вкривали густими могилами степи і придорожні рови, бо ми разом кували кращу долю і світліше Завтра нашої Батьківщини під проводом саме Того, Котрого тлінні останки спочивають тепер за грубими мурами Святоюрського Собору.

На обличчі кожного з нас малюється сувора повага і біль, між рядами стелиться німа тишина, а душу розривають рефлексії з минулих Великих Днів. Спина кожного уже пригорблена, сивина припорошила голову, з лиця видко тяжко пережиті ці 20 років, — з очей лишень бє надія, а заразом віра і певність нового Воскресення.

Команда: Позір! Ходом руш! виводить нас Корпусами на обширне подвіря, замкнене з одної сторони митрополичою палатою, з другої собором, з третьої високим підвищенням на катафальок та за ним полевим вівтаром. По середині вівтара високо в гору стріляє жовто-блакитний прапор, прикрашений військовою відзнакою УГА, а по обох його боках 2 чорні, жалібні прапори. Здовж входових дверей, з високого балькону собору звисають рівно 2 жовто-блакитні, а між ними чорний прапор. На бальконі біліють 4 постаті гуцулів з довгими трембітами в руках.

Поза 3-ма Корпусами нікого не пускають більше на подвіря, як видко, при поминальнім молебені асистувати буде свойому Вождові виключно тільки Його колишнє вірне Військо.

В соборі утихає спів парастасу і в дверях указується світське духовенство у чорних ризах, що

Домовина Ґен. Тарнавського в Соборі св. Юра. Обабіч почесна сторожа б. старшин.

сходить двійками і уставляється перед престолом. А далі слідує монаший чин з ігуменом студитів о. Шептицьким, а дальше фіолети каноніків і пралатів, а дальше золоті мітри 2-ох мітратів, а за ними 2-ох князів церкви з жезлами в руках. А за ними... чорна, металева домовина на плечах 6-ох старшин, прикрита прапором у жовто-блакитних красках, на ній червона китайка, а зверха ґенеральська шапка. За домовиною старенька, зболіла пані ґенеральша у тяжкій жалобі з донькою, сином і зятем та дальшоюріднею, за ними три адютанти з військовою відзнакою на подушці, а за ними відпоручники з землею в урнах з рідного села Барилова, з гори Маркіяна Шашкевича у Підлиссю, з села Черниці, де останніми часами стільки років жив у самотині Начальний Вождь і чимало інших урн.

Народ перед Собором св. Юра, в якім зложено домовину Ґен. Тарнавського.

Коли дорога домовина указалася на порозі собору, заплакали трембіти з балькону св. Юра, заплакали гіркими сльозами серця поставлених на позір трьох корпусів, заплакала багатотисячна товпа народу, зібрана перед брамами і на Святоюрській площі. Плакали всі...

Домовину умістили на високому катафальку, яка заблестіла понад нашими головами у гарячому, липневому сонці.

Ми все ще стояли „позір" з вліпленим зором в чорну домовину, віддаючи останній, військовий салют і чолобитню Начальному Вождові.

Розсунулись чорні, залізні двері митрополичої палати, через які винесли у фотелі старенького, хворого тілом Митрополита, що мимо свойого лихого стану здоровля хотів віддати колишньому Вождові Рідної Армії поклін і останню прислугу.

Липневе сонце стояло високо на небі і пекло своїми золотими проміннями, у повітрі уносився плач гуцульських трембіт та хор дзвонів зо всіх львівських церков.

Слова панахиди підхоплював сильний, мужеський хор, що сумним гомоном розливався далеко... далеко поза брами святоюрських будівель, заливав площу і відбиваючись об високі мури, губився в далеких вулицях.

Перший пращав колишнього Начального Вожда, пралат о. Куницький, який змалював постать Начального Вожда, як людини і вожда взагалі. Другим і останнім бесідником, який прощав Начального Вожда від імени колишнього Його війська був б. пор. інж. А. Палій. Найбільше зворушливою хвилиною в обох мовах був останній — звіт інжиніра Палія, зголошений Начальному Вождові:

„Пане Ґенерале! Голошу слухняно, що до звіту явилось кільканацять тисяч Твоєї старшини і козацтва. Пане Ґенерале вибач, що військо Твоє ставилось не в одностроях, але Ти не дав такого наказу..."

Три корпуси стоять на „позір", останній звіт... Не було між нами ні одного, який цю хвилину пережив би без глибокого зворушення. Три корпуси вояків зі своїми старшинами, підстаршинами і стрільцями ставали на останній звіт перед своїм найвищим командантом.

Фронтом звертаємося до середини, творимо шпалір і пропускаємо домовину, яку виносять знову старшини і уставляють на підвищенні за брамою, перед якою починають дефіляду ветерани УГА та зібране громадянство.

Похід спрямовується у сторону міста вулицями Міцкевича, Ягайлонською, Леґіонів, побіч М. Театру, вулицею Казимира Великого і Янівською в сторону кладовища. На чолі походу хрест, за ним отаман Ст. Шухевич з адютантом і сурмач. За ними довжезний ряд, цілий ліс зелених вінків з живих квітів з жовто-блакитними шарфами, дальше орхестра, дальше II-ий, I-ий і III-ий корпуси, відділені від себе належними відступами. За ними духовенство, хор, домовина, рідня, парляментарна репрезентація в комплеті, орхестри, а дальше, хто годен збагнути і злічити скількість молоді і старших, витягнених у військовому ладі.

На хідниках, у вікнах і на бальконах товпляться люди, які приглядаються похоронам колишнього українського Начального Вожда. Впорядчики удержують лад. Сходимо на вулицю Леґіонів. Широкі хідники, вулиця і бульвар перед театром битком заповнені народом. Трамваї, авта та ріжного роду поїзди стоять на місцях, де захопив їх похід.

Сонце хилиться до заходу, спека не устає. Звуки дзвонів колишуться у гарячому воздусі та зливаються з мельодією похоронного хору та орхестр в один могутній акорд, що ллється широко по цілому Львові.

Начальний Вожд Ген. М. Тарнавський підчас зелено-святочного походу на Янівське кладовище у Львові на два тижні перед смертю.

Ці самі непроглядні товпи народу залягають Янівську вулицю до самого кладовища. Цвинтарна брама зачинена кордоном впорядчиків перед публикою поза походом.

Перед цвинтарною брамою уставляється з боку орхестра і грає жалібний марш.

Перший корпус увійшов вже в браму і потонув у тіні широких дерев. За ним другий і третій і дальші чвірки. Заходяче сонце продирало червоне проміння крізь гілля дерев і золотило в останнє дорогу Начальному Вождові. Пісчаними стежками тяжко машеруємо горі кладовищем, аж перед нами починають сіріти ряди стрілецьких хрестів. І тут військовий лад, навіть хрести витягнулись у військову лаву широко і довго — а перед ними викопали нову, свіжу могилу, викопали могилу для Команданта оцих стрільців.

На пятьох рядах стрілецьких хрестів в цілу ширину військового кладовища зложили на кожному хресті по одному вінкові, які галицька земля принесла на могилу свому Вождові. Три корпуси уставилися лавою між стрілецькими хрестами, дальше парляментарна репрезентація і 110 священиків з Владиками заняли місця над отвертою могилою. З боку уставився 150 особовий хор, а решту походу розміщено поза стрілецьким кладовищем.

Владика розпочав панахиду: „Святий Боже, Святий Кріпкий" рознеслося у вечірньому сумерку жалібно і рівно поміж сірими стрілецькими могилами і понеслось у низ між старі тінисті дерева, геть у найдальший закуток янівського кладовища.

На небо виплив ясний місяць і блідо усміхався до машеруючих чвірок, що безустанку плили в сторону свіжої могили.

„Вічний спокій подажд Йому Господи" — і сотвори Йому „Вічную память".

Сурмач заграв „Позір". Три корпуси випрямилися струнко, а хор відспівав Начальному Вождові останню пісню, сумну невеселу, стрілецьку пісню, на останню дорогу життя: „Вічная память".

Чвірки організацій плили все ще дальше в сторону, звідки неслись сумні акорди пісні.

Спускали домовину... не гриміли батерії, не били літаври, не впав ні однісінький почесний стріл, а прецінь спускали у могилу не ґенерала, а ґенерала ґенералів, колишнього Начального Вожда. Лиш три корпуси на команду „В ліво глянь" бистрим зором хотіли проникнути стінки металевої домовини.

Останній звіт здавав Нач. Вождові полк. Бізанц: „Пане Ґенерале! голошу слухняно в імені старшин, підстаршин і воцтва, що всі ми тут стоїмо, як 20 років тому назад під Твоїм приказом..."

„Вічна Тобі, Пане Ґенерале, слава й Память".

Сурмач заграв „Спочинь".

Дрижучим голосом, а кріпкими словами прощав Ґенерала від імени цілого народу голова уряду З. О. У. Н. Р. Д. Кость Левицький, а від імени Митрополита складав о. Лаба на руки пані ґенеральші слова співчування для Неї Самої і цілої рідні.

Делеґації кидали грудки землі і голосили Пану Ґенералові, з яких сторін вона походить.

О год. 9 вечором виходив я з кладовища. Над брамою горіли лямпи і ярким світлом освічували тисячі народу, що зі спущеними головами опускали кладовище.

Спомин селянина про ґен. М. Тарнавсько[го]

Виписав: Степан Стечишин, господар з Глещави, пов. Теребовля.

В 1913 р. асентерували мене до австрійського війська і приділили до тодішнього 35 полку крайової оборони в Золочеві. В 4-ій компанії того полку був командантом капітан Мирон Тарнавський. Я звернув на нього увагу, бо довідався, що це наш чоловік. Його любили вояки, бо він був справедливий і любив своїх людей, хоч був дуже вимагаючий у службі.

Капітан Тарнавський мав у полку чомусь опінію москвофіла. Її поширювали мабуть наші противники, яким було дуже не в смак те, що українець є старшиною. Зрештою на початку війни наші противники кидали підозріння на весь наш нарід в Галичині, що нібито всі Українці москвофіли і сприяють російським військам. Ці фальшиві підозріння коштували український нарід багато невинних жертв. Досить, що така опінія про кап. Тарнавського була в полку і вона затихла аж після того, коли капітан Тарнавський зараз на початку війни в 1914 р. вславився в боях під Олієвом, Ярославичами і в інших місцевостях східної Галичини.

За весь час моєї служби в 35 полку кр. оборони я не помітив в сот. Тарнавського нічого москвофільського. Сот. Тарнавський весь час перебував на фронті, з виїмком короткого часу, як був на лікуванні в лічниці після свого поранення.

Сот. Тарнавський доказував підчас війни просто чудес хоробрости. За те здобув собі у вищих старшин і в своїх підвладних велику повагу. Звичайно сам всюди заглядав і переконувався, як виконано його приказии. Своїм жовнірам старався догодити: дуже дбав про те, щоб його вояки мали що їсти, в що одягнутися. Дуже часто заступався за своїми вояками у вищих командантів, коли бачив, що їм може статися кривда. На війні в боях щанував своїх жовнірів, не шифрував людьми, [...] це часто робили інші старшини. Його здібн[...] і хоробрість зовсім слушно довели вкінці до т[...] що він став генералом і начальним вождом Ук[раїн]ської Галицької Армії. Бували часи, що п[...] якогось бою, цілий полк: старшини, підстарши[ни] і жовніри загально говорили про відвагу сот. Т[ар]навського.

Вертаючись з російського полону в 1917 р. [...] я якийсь час у Києві і тоді мав нагоду бачити [...]го часу отамана Тарнавського. Він проводжав [...] Києві німецьких й австрійських старшин і по[ка]зував їм старі українські будівлі та памятни[ки] і пояснював усе. Я зараз пізнав мого колишньо[го] „компаніекоманданта" з Золочева. Він мав на г[ру]дях жовто-блакитну відзнаку. Одного разу по[ба]чив я от. Тарнавського самого на вулиці на[шої] столиці і рішив приступити до нього. Приступ[ив]ши я поздоровив військовим способом і переп[ро]сивши сказав, що я був колись у його сотні в З[о]лочеві та брав участь в перших боях на фро[нті] проти Москалів в його курені.

От. Тарнавський дуже радо говорив зі мно[ю], щиро і докладно поінформував мене про те, [як] треба поступати нашим полоненим, щоб дістати[ся] до Галичини. Крім того він докладно, по батькі[в]ськи, виложив мені загально про тодішне пол[о]ження на Україні.

Мене дуже приємно вразило, що австрійськ[ий] майор говорив так щиро і просто зі звичайним в[оя]ком, ще до того полоненим.

Так доля судила, що це була моя остання з[у]стріч і розмова з пізнішим Начальним Вожде[м], одначе вона зістала мені в памяти і я не забуду [її] до смерти.

Делегація Старшин, Підстаршин, Стрільців У.Г.А. Белзчини на Похоронах Нач. Вожда Ген. М. Тарнавського 2. VII. 1938. у Львові.
1. Поручник-інтендант Др. Іле Салагуб, 2. четар Др. Василь Мизюк, 3. підхорунжий Осип Гембарівський, 4. десятник Семен Федоришин, 5. десятник Федь Сидор, 6. десятник Кость Магаль, 7. заступник четаря Степан Середюха, 8. вістун Іван Музика, 9. вістун І. Вовник, 10. десятник Іван Коваль, решта стрільці УГА.

Бережани взяті.

Спомии. Написав: *Теодор Маґітчак.*

Із днів чортківської офензиви, на підставі записок.

Як гураґан покотилася ця вістка вранці дня 21. червня 1919. року на фронті II. Корпусу Української Галицької Армії, що вже від кількох днів стояв у затяжних боях за Бережани.

Поляки ставили запеклий опір. Щораз то нові, свіжі баталіони кидали на вдержання цієї важливої позиції, укріпилися від сходу на горбах над Золотою Липою, між ними й на Лисоні, у старих нездобутих окопах з часів світової війни, очайдушними наскоками із півночі, від Зборова, намагалися зірвати українську офензиву — та не помогло нічого. Обходом з боків, від півдня і від півночі, прорвали наші війська польський фронт під Бережанами, осадили місто із трьох сторін і вирішили його судьбу.

„Бережани взяті! Вперед!"

І все рушило вперед, як та повідь. Боєві частини, а разом з ними допомічні формації й численні обози, що вже попереднього дня підтягнулися тісно до боєвої лінії, а сьогодні від досвідків стояли в поготівлі, під запрягом. Бо в команді корпусу вже в полудне 20. червня знали, що Бережани ось-ось мусять бути наші і стягнули все разом у похідному поготівлі.

Погідний, теплий день подільського літа. Легкий ранній дощ навіть не прохолодив кількаденної спеки. Випила його без сліду спрагнена земля й рістня, тільки на дорозі, по злегка скропленій порошні видко, що недавно падав дощ.

Між Козовою і Бережанами ще свіжі сліди завзятих боїв. Зараз за Козовою лежать попри дорогу цілі стирти гарматніх гільз із вистріляних набоїв. Зложено їх рівнесенько, під ряд, видко, дбайливими руками, що знали вагу й ціну військової зброї. Шанували навіть ці порожні гільзи.

Дехто з військових та з обозних пристав й вибирає собі одну з таких гільз. На памятку. А може і з людської слабости. Бо манять око ці луски з убивчого стрілива, виблискують золотим мосяжем до ясного червневого сонця, наче яка весела дитиняча цяцька. Особливо ці малі, вузькі гільзи, від полевих гармат. Їх і носити лекше, не такі важкі й обемисті, як від гавбиць, і на стіл поставити їх зручніше, замість вазонка під квіти.

Цілі стирти отаких „вазоників" стоять осьтут під Козовою, на хлопа зависоко. Це батерії VII. Львівської Бриґади гатили звідсіля під Бережани, засипували польські позиції градом заліза і разом з батеріями інших бриґад вирішили бій за Бережани. Крісової ж муніції для піхотного наступу в нас обмаль, а гарматньої ще трохи знайшлося. Головно у Тернополі, звідкіля возили її під Бережани день і ніч селянськими підводами, бо залізнича сполука була тоді перервана. Польські війська у відвороті позривали мости.

А далі до Бережан, на полях і на горбах цілий лябіринт старих воєнних окопів, тут і там свіжо підсипаних. Та на тих горбах під Бережанами, що їх ще тому пару годин залягали польські війська, творяться дивні речі. Наше стрілецтво забігає туди з дороги цілими гуртами, розсипується ніби то безцільно, то сюди то туди. Та ні, не безцільно. Вони чогось то шукають, один поперед одного забігає, нахиляється до землі та знову біжить далі, як у якій лихорадці.

Вони справді шукають. Шукають за крісовими набоями, що їх у поспіху чи з легкодушности покидали польські вояки. Бо в нашій армії найтяжчий голод, який може навістити військо — голод набоїв! Кожний крісовий набій вартніший золота, вартніший найцінніщого діяманту. Одна з бриґад, чи не новосформована XII., наступала на Бережани ліворуч, майже зовсім без крісової муніції, без вистрілу! Старі вояки проклинали світ і людей та очі сльозами їм заходили, затискаючи в руках порожній кріс.

А тепер розбігаються по полях, перешукують здобуті окопи, чи не залишив їм противник нехотя трохи муніції. І благословлять його за кожний крісовий набій.

Вже обози зїзджають у Бережани, а стрільці-боєвики все ще увихаються по польських окопах. Муравлями обложили горби і незнати котрим вже наворотом перешукують кожний закамарок.

Менше їх на залізничій стації в Бережанах, де наші захопили цілий поїзд польської інтендантури. Там тільки дрібні гуртки стрільців, по кілька люда. Розбирають всіляке майно: французькі черевики, анґлійські уніформи та американське сало й консерви. Найшли й трохи крісової муніції, але здебільша німецької, непридатньої до наших крісів. Все те розділюють між боєві частини, трохи поживи роздають окремим стрільцям — решта піде до маґазинів.

Великий міст на Золотій Липі в Бережанах поляки з усіх чотирьох кінців облили нафтою і підпалили. Але грубі бокові бальки з твердого дерева не ймилися, тільки обгоріли від нафти іназверха вогонь погас. Та від сторони міста, під мостом, горіло дальше, тільки спершу ніхто цього не запримітив. Вже частина обозів переїхала коли полумя високими стовпами знялося раптом в гору. Щойно тоді вогонь остаточно загасили, та ще в пору.

*

У старшинській харчівні у Бережанах, яка щойно розташовується, гамірно і глітно. Тут загальна збірка, тут новини. Польські війська вийшли з міста на досвітках.

В хаті, де примістилася харчівня, страшенний нелад. Шафи повідчинювані, шухляди повитягані, скрізь по долівці і по ліжках валяється порозкидана мужеська й жіноча ґардероба, найбільше цеї останньої. В їдальній кімнаті ще на-

критий обрусом стіл, з рештками вечері на тарілках, по всіх усюдах повно сміття.

Це хата польського команданта міста Бережан, пана Б., бувшого австрійського капітана, який перебув тут часи української влади і став комендантом щойно з приходом польських військ, тому три тижні. Тепер відїхав в останній хвилині за військом, з жінкою та двома чи трьома доньками, залишаючи мешкання в жахливому неладі.

Наші стрільці від кухні приводять хату поволи до порядку.

В одній кімнаті на малому столику лежить обємистий шкільний зшиток. Перекидаємо з цікавости картки. Це щоденник одної з донечок пана капітана, писаний за часів української влади, які в хоробливій уяві цеї панночки були часами „гайдамаччини" й „дичі". Інакших назв на ті часи у щоденнику немає. Цікаве, що про довгоожидані авторкою „польські часи" не згадано в щоденнику ні словечком і що авторка так легкодушно залишила свій „твір" на поталу „гайдамацькій дичі". А шкода, бо цей щоденник згорів дня 2. травня 1920. р. в с. Голодьки на Київщині, разом з усіма документами Команди II. Корпусу.

Мало хто з місцевих поляків мав час виїхати з Бережан перед приходом наших військ. Так ненадійно навіть для самих поляків прийшов відворот їх військ. Ба, серед замішання попало тут у полон багато польських військових, між ними й кількох старшин.

*

А через Бережани переходять тепер наші фронтові частини. Задержуються на хвилину в ринку, складають кріси рівними рядами в кізли відпочивають настоячки й відходять дальше, на Перемишляни, на Львів.

Отак перемашеровують через місто сотня за сотнею, курінь за курінем, твердим відміреним кроком, груди гордо вперед, чоло вгору, а на обличчях повага великого труду й великої радости.

„Бережани взяті!"

Населення Бережан не хоче вірити, що це те саме українське військо, яке тому пару тижнів у мовчазливій розпуці відступало на схід, знеохочене та зневірене. І ми самі протираємо очі Неначе дивним сном видається нам ця дійсність що протягом кільканадцяти червневих днів розбиту армію перетворила в одну міцну, горду, переможну і завзяту.

Безгранична радість розпирає нам груди. Ми щойно тепер, після Чорткова маємо Армію, готову на найбільші подвиги. Частини поповнюються в кожному селі, наростають у поході вперед кожної днини. Прибігають назад зневірені, пристають вчорашні байдужники, які щойно тепер, в обличчі загрози, зрозуміли, що це значить своє.

А бережанські діти-недолітки з нашого міщанства обшукують хати, де недавно кватирували польські вояки, чи аби котрий з них не залишив зброю або муніцію. Раз-у-раз прибігають до наших стрільців, приносять у коробках чи платках призбирані крісові набої та радіють разом з нами. Вони вже знають, чого нам найбільше недостає. Щирим діточим серцем бажають помогти своїй армії на дальшу перемогу.

Не довелося.

Бережани залишилися найвищим акордом чортківської офензиви. Але таким могутнім, що дав силу двічі побитій Армії двигнутися на Київ.

ОСИП МОШУРА

Стрілецький записник

Стрілецький записник: чийсь почерк олівцем
на витертих картках, помяті обгортки; —
та пахне димом він, червона кров живцем
струмує крізь оті замазані рядки...

Ось, — записка мала: „Мій кріс — таке число:..." —
О, скільки б розказав страшних пригод з війни
друзяка, що з стрільцем ділив добро і зло,
що смерть слав ворогам, щоб друга боронить!...

І дальші записки: „...Ранило у плече".
„Дістав від Галочки світлину і листа".
„Упав мій друг Дмитро" — і знов уява тче
увесь барвистий фільм стрілецького життя:

Свист кулі... з рамя — кров... темніє ув очах...
Кохання... і розлуки туга... і листи...
І знимка любки все на серці у стрільця...
Останній усміх друга на лиці застиг...

Остання записка: „Лежу у шпиталі;
захорував на тиф" і дальш — картки пусті.
О, як хотівби знать: де вояка є гріб?!
А може він живий вернув у рідний дім?...

О, звідки, хто ти, невідомий стрільче, був,
що пам'ятку мені таку цінну лишив?;
чи ти родився там, на хуторі в степу,
чи тут, де шепчуть думу Довбуша ліси?...

Стрілецький записник у сховку бережу,
неначе талізман, мов джерело надхнінь,
що вчить мене співать про ту війни красу,
де творяться леґенди в крові і вогні.

Хто увільнив 1918. р. Крим від большевиків

Написав: *Б. Галайчук.*

У грудні 1937. р. помістили ми в „Ділі" цикль статтей, в яких подали історію Криму в рр. 1917-20. та висловили деякі рефлексії на тему відношення Криму до України. Цієї весни появилась у Вильні брошура у польській мові (Kirimli Yigit: W odpowiedzi ukraińskim imperjalistom. Wilno 1938. Drukarnia Bajewskiego, ul. Tatarska 13.), якої автор полемізує з нашими статтями, виступаючи проти якогонебудь обєднання з Україною. На брошуру п. Їгіта зареаґували ми на сторінках „Діла"; на цьому місці хочемо лише устійнити історію між Кримом і Українською Державою в 1918. р., що їх п. Їгіт представляє зовсім інакше як українські історичні джерела.

Подібно, як деякі інші татарські історики, п. Їгіт підкреслює, що Центральна Рада зрезиґнувала з Криму, а всі зусилля українського уряду для приєднання того півострову записує на конто „русофільського гетьмана" Скоропадського. Також голова української делеґації на берестейські переговори п. О. Севрюк розвіяв недавно на сторінках „Діла" розповсюднену опінію, немовби Центральна Рада зрезиґнувала у Бересті з Криму. Крим не був предметом нарад ні деклярацій. Українська делеґація відчитала лише III. Універсал. Треба згадати, що той універсал проголосила Центральна Рада ще 19. листопада 1917. р. перед проголошенням незалежности дня 22. січня 1918. р., отже в часі, коли Центральна Рада не була ще владою незалежної України, тим самим не могла робити зобовязань в її імени. Зрештою та сама Центральна Рада перекреслила цю свою заяву ділом, поручуючи полк. Болбочанові заняти збройно Крим. Полк. Болбочан дістав приказ ще від уряду Голубовича і підчас цілої виправи з ним комунікувався; про гетьманський переворот довідався він щойно у Мелітополі, після евакуації Криму. Його війська ввійшли на Крим 21. квітня 1918, гетьман захопив владу щойно 14. квітня.

(Дорошенко: Історія Української Держави, II., ст. 410; Б. Монкевич: Слідами новітніх запорожців, стор. 76, 109, 138—53).

Значить — гетьманський уряд у відношенні до Криму продовжував політику Центральної Ради, змінюючи засоби акції: збройні на дипльоматичні й господарські.

Описуючи похід Болбочана п. Їгіт, не покликуючись на ніякі джерела, дозволяє собі на очевидне тенденційне фальшування історії, заперечуючи і перекручуючи факти загально відомі, стверджені в українській історичній літературі (Д. Дорошенко: Історія Української Держави, I. том, Історія Українського Війська, видання I. Тиктора; Монкевич: Слідами новітніх запорожців; В. Петрів: Спомини, III. том).

„Користаючи з того, що німці ввійшли на Крим, український уряд вислав туди відділ власної кінноти в силі 700 шабель... Гетьман нічого не скористав на „воєнній виправі" на Крим. Татари запротестували, а німецьке командування вплинуло на український уряд, щоб негайно відкликав свої відділи з Криму. П. Галайчук мальовничо описує той „тріюмфальний похід" на Крим, промовчуючи факт, що на чолі німецьких і українських відділів йшли татарські відділи, а українські відділи не становили самостійної оперативної одиниці, лише виступали під німецьким командуванням". Таке пише п. Їгіт на стор. 7—8, а на 15 стор. іронічно додає: „Про „армію" Болбочана смішно згадувати, бож не він заняв Крим, а німецькі війська".

Прикро нам, що п. Їгіт сам не знає, хто властиво перший заняв Крим: татари чи німці, та що не має звичаю покликуватися на джерела. Тому дозволимо собі, на основі споминів учасників кримського походу ґен. Петрова і сотн. Монкевича пояснити п. Їгітові, що

1. сфорсували Сіваш і заняли більшу частину Криму (поза Бахчисарай і Янкой) не німці, ані не татари, лиш українська оперативна ґрупа під командою полк. Болбочана. Татарські добровольці виступали лише в рамах тої ґрупи, зголошуючися до неї масово (Монкевич, ст. 123, 131-3; Петрів, III. ст. 82, 91—2, 98). Українці заняли теж переправу через Сіваш 21. квітня, Джанкой 22., Сарабузи 23., Симферопіль 24.; 25. квітня українська кіннота заняла Бахчисарай і дійшла до Балобека. У тому поході не брали ніякої участи німці. Німецьку 15. ляндверну дивізію під командою ґен. Коша залишив полк. Болбочан у Мелітополі і навіть не приняв її підмоги у формі панцирних поїздів (Монкевич, ст. 100—103). Щойно коли Симферопіль був уже в українських руках, приїхав туди панцирним поїздом німецький старшина, який зажадав, щоб українці припинили наступ. Опісля приїхала на Крим дивізія Коша. Після неї ще дві німецькі дивізії. Вони не брали участи в операціях, лише перешкоджували їм, домагаючися, щоб українська ґрупа евакувала Крим та спинюючи українські військові транспорти. (Петрів III, 62—7, 75—9; Монкевич, 126—158).

2. ґрупа Болбочана складалася не з 200 кіннотчиків, лише з піхотного полку, кінного полку, інжинірського куреня, автопанцирного дивізіону, 3-ох легких батерій і одної важкої, 2-ох панцирних поїздів та піхотного партизантського відділу (Монкевич, ст. 76). Сам кінний полк під командою полковника Петрова мав у хвилині виїзду до 1.200 шабель (Петрів III, 58), колиж підчас побуту на Кримі повступали до нього місцеві добровольці, він дійшов до 1.500 шабель (Монкевич, 124).

3. ніякому німецькому командуванню полк. Болбочан не підлягав. Стрінувшись у Мелітополі з ген. Кошом і підготовляючись до спільного наступу на Крим полк. Болбочан йому підпорядкувався в оперативному розумінні, як старшому рангою. (Ст. 100—103.) Цей факт не мав ніяких практичних наслідків, бо українська група заняла Крим самостійно, а покинула її на приказ українського міністра війни (Монкевич, ст. 138—153). У цьому напрямі німецьке командування не виступало з ніякими приказами, лише з ультимативними домаганнями, як до чужого війська. Українська група покинула Крим не з огляду на субординацію, лише щоб охоронити свою державу від конфлікту з Німеччиною.

4. на евакуацію українського війська не мали впливу ніякі татарські протести. Зрештою не мав їх хто редагувати, бо коли українці освободили Крим від большевиків, не було там ніякої татарської влади; уряд Сулькевича повстав щойно 25. червня. Підчас операцій у горах Яйла українська кіннота під командою полк. Петрова стрінула татарський уряд, що ховався у гірському селі Янкой і ніякої фактичної влади над півостровом не мав; відносини між тим татарським урядом і українським командуванням були приязні. (Петрів III, 94,100—133.). Також і татарське населення відносилось до України дуже щиро; воно служило українським частинам інформаціями, переховувало їх, доповнювало їх добровольцями. У рамах української кінноти зорганізовано татарський відділ „ескадронців" під командою Андрієнка; він мав 350 татарських добровольців.

Підчас українсько-німецького конфлікту стануло воно по українській стороні та пропонувало свою поміч на випадок збройного зудару (ст. 115—116, 129—131, 133). Громадянські та самоуправні чинники домагалися, щоби прилучити Крим до України. (Монкевич, ст. 121—123, 158; Петрів III. ст. 82, 87, 91—2 94, 98, 100—133).

Так поставився до України татарський **нарід.** Що постава кримського **уряду**, який повстав у червні 1918. р. була інакша, годі дивуватися: занадто сильні були в ньому російські впливи. (Д. Дорошенко II, 209—213).

У нашій статті з 9. грудня 1937. р. подали ми взаємини між згаданим кримським урядом і Україною на основі історії проф. Д. Дорошенка; це стягнуло на нашого, відомого ученого аґресивні випади п. Ігіта. Зрештою закидуючи проф. Д. Дорошенкові, що він у своїй історії невірно описав українсько-кримські взаємини, п. Ігіт обмежується до самих голословних неґацій. Покликується він лиш на одно джерело і то не дуже щасливо його вибрав, а саме на спомини б. міністра уряду Сулькевича, Ахматовича, поміщені в „Татарському річнику" з 1932. р. Коли познайомитеся з тими споминами, зродиться у вас підозріння: або сам п. Ігіт не читав їх уважно, або сподівався, що читач його брошури не буде цікавий провірити одинокого поданого у брошурі джерела. Перш за все п. Ігіт твердить, що кримський уряд Сулькевича зовсім не скапітулював перед Україною, висилаючи делеґацію на переговори до Києва і що економічна бльокада Криму з метою: змусити його до послуху супроти України покінчилася невдачею; під впливом німецького уряду Скоропадський занехав митну війну (Ігіт, ст. 8—9).

На якій основі п. Ігіт це пише — годі збагнути, бо п. Ахматович описує ті самі події трохи інакше (ст. 258—60): „Уряд Лизогуба почав митну війну з Кримом. **Ніякі дипльоматичні інтервенції не помогли, ситуація Криму погіршувалася з дня на день... Ген. Кох (командант німецьких військ на Кримі) запропонував українсько-кримську унію, в якій провідне і домінуюче становище занялаб Україна...** На запрошення українського уряду, кримський уряд вислав 15. вересня 1918. до Києва комісію під проводом мін. Ахматовича на переговори у справі уреґульовання міжнародно-правних і господарських взаємин з Україною... На другому засіданні (обох делеґацій) відчитано постанову про **тимчасове** припинення митної війни". (Підкреслення й завваги у скобках наші). Значить, п. Ахматович вповні підтримує твердження проф. Дорошенка: Український уряд не уступив перед ніяким дипльоматичним натиском і тимчасово припинив бльокаду щойно, коли кримський уряд, загрожений господарською руїною скапітулював, і приступив до переговорів на тему наладнання міжнародньо-правного звязку з Україною.

Сам хід київських переговорів описує п. Ігіт одним коротким цитатом зі споминів п. Ахматовича, який заявив українській делеґації, що „кримська делеґація може приступити до переговорів лише при збереженні засади суверенности кримської держави (на основі вільсонівської засади і т. д.) і що коли гетьманський уряд не пошанує цеї засади, це спричинить замкнення засідання; справді до того дійшло. Так покінчилася проба політичного порозуміння між Кримом і Україною".

З цього зручно витятого цитату виходилоби, що кримський уряд стояв на плятформі повної незалежности, тому й чути не хотів про ніяке обєднання з Україною. Тимчасом сам п. Ахматович стверджує (ст. 259), що так воно не було, бо ще заки кримська делеґація виїхала до Києва, кримський уряд приняв на внесок п. Ахматовича таку постанову: „Крим міг би заключити з Україною договір, що згідно з міжнароднім правом звався би **унією держав** (Австро-Угорщина, Німеччина і т. п.) **або федерацією**, при якій кожна одиниця заховує своє самостійне істнування і має правну здібність у міжнародно-правних взаєминах*). Значить п. Ахматович — якого годі

*) Це друге застереження не витримує критики з погляду права народів. Право окремих міжнародніх взаємин мають лише держави, обєднані персональною унією, та ця форма підходить лише до обєднання двох монархій; тимчасом Крим у 1918. р. був республікою. Зате члени реальної унії (нпр. Австрія і Мадярщина до 1918. р., Швеція і Норвеґія до 1905. р.) чи федерації (нпр. швайцарські кантони, північно-американські, мексиканські чи бразилійські стейти) мають лише внутрішню суверенність. Міжнародньої суверенности вони не можуть мати, хіба що найбільше право закордонної репрезентації (як німецькі держави за другої імперії).

вважати прихильником обєднання Криму з Україною**), стверджує, що уряд Сулькевича погодився на те, щоби Крим заключив унію або федерацію з Україною, займаючи супроти неї таке саме правне становище як Мадярщина супроти Австрії або Саксонія супроти Прусії. Виходить, що теза повної незалежности Криму від України — це вже еміґрантський твір, мабуть **made in Warshaw...**

Треба додати, що п. Ахматович подає лише частину українсько-кримських взаємин. Він не згадує про те, що після зірвання переговорів кримська делеґація доповнилась на домагання українського уряду представниками поодиноких народів, що замешкують Крим і тоді найшла спільну мову з Україною. Вислідом дальших переговорів були прелімінарі договору, на основі якого Крим мав увійти у склад Української Держави з внутрішньою автономією, краєвим соймом, власною адміністрацією, навіть територіяльною армією; при українському уряді мав бути окремий державний секретар для кримських справ (Дорошенко II. ст. 214.). Заки кримські законодатні орґани затвердили цей договір (а це, як твердили члени кримської делеґації — не стрінуло би було поважнішого спротиву), прийшов упадок гетьманського уряду та кінець кримської республики.

Так і не довелось обєднати формально Крим з Україною. Зрештою, не зважаючи на те, природна залежність Криму від України мала свій вплив.

) Бачимо це як з його постави у нарадах кримського уряду та підчас переговорів, так і з деяких фраз із його споминів (ст. 258. і 261.): „Скоропадський **не думав і не чув по українськи та не визнавав засади „Крим для Кримців"... Скоропадський, **всупереч ідеольоґії українського народу** уважав Крим українською провінцією". Цікава та „ідеольоґія українського народу" та „думання й відчування по українськи" в інтерпретації п. Ахматовича...

„Українське морське відомство, не рахуючися з існуванням буфорного уряду Сулькевича, провадило українську воєнно-морську політику на Кримі, розпоряджуючися чорноморською фльотою у більшій чи меншій мірі, що зрештою все більше і більше допускало німецьке окупаційне командування" — пише лейтнант української фльоти С. Шрамченко („Українська воєнно-морська політика на Кримі 1918. р." у „Літописі Червоної Калини" з травня 1932. р.) та опирає своє твердження на низці документів.

Як бачимо, відносини між Кримом і Українською Державою були трохи інакші, як це їх представив п. Їгіт.

Та чи лише п. Їгіт? Ось у двох історіях Криму, що появились у польській мові (**Dżafar Sejdamet: Krym. Warszawa 1930. Dr. Abdullah Zihni: Z dziejów Krymu. Warszawa 1937.**) не стрічаємо ніякої згадки про виправу полк. Болбочана. Д. Сейдамет представляє кримсько-українські взаємини так, як п. Їгіт, що зрештою не викликує здивування, бо його книжка має більше публіцистичний характер, без наукових претенсій. Зате цікаво, що і д-р Зіні у своїй — зрештою куди поважнішій — праці взагалі не згадав про взаємини між кримським ханатом і сучасною Україною, дарма що так широко розписується про внутрішню історію Криму та його взаємини з Туреччиною, Росією та Польщею; він навіть не вживає слова „Україна" лише „козаччизна". Стоїмо в обличчі якоїсь цікавої **„conspiration de silence"**, якої метою є мабуть затаїти перед молодими татарськими поколіннями факт, що Крим природно звязаний з Україною, що українські збройні сили постійно тримали в шаху той півострів.

Шож — годі вимагати обєктивности від людей, які вважають історію не наукою, а засобом для пропаґанди актуальних політичних гасел. Несмак викликує лише факт, що татарський публіцист в іронічній формі пише про українську оперативну ґрупу, яка увільнила татарський нарід від кровавого большевицького терору.

ОСИП МОШУРА

Після Зеленосвяточних обходів

Затих вже гомін співів і молінь,
лише пташки в кущах щебечуть дзвінко.
Хрести застигли в мовчазний шпалір
над могилками в маках і барвінку.

Ми ще роздумуємо про слави дні... —
Не хочеться вертать до сірих буднів.
Й побачили на гробі ми однім
між маками китицю незабудьків,

а на хресті бетоннім — смерти рік
і напис одинокий: Невідомий. —
Знать, незабудьки хтось поклав на гріб,
чий любко, син, чи брат спочив не вдома,

і може милого якраз найшла
тут любка вірна, цього несвідома?...
Ми прошептали з другом, майже враз:
Ех, так умерти, — славним невідомим!

РОЖІ

Написав: Ол. Бабій.

Розхилялися пупянки рож
У городі Мартусі весною.
Хто дістане ті рожі, гей, хто-ж?
На війні усі хлопці, у бою.
І старці лиш та діти дрібні
Залишились в зажурених селах.
А старцеві квіток на весні
Не дарує красуня весела.
Йде піхота, співаючи йде,
Вже й гармати стоять на вигоні,
Військо рідне, буйне, молоде
Ворогів здоганяє в погоні.
Хоч преславних героїв, борців
Має наша славетна піхота,
То кіннотчиків з давних віків
Все кохає найбільше жінота.
В привороттї, де ясеня тінь,
Де на грядці ще в пупянках квіти,
Хтось просить: — Утомився мій кінь!
Тож позвольте коня напоїти!
— Як-же, як не позволить тобі?
Ти-ж як лицар вродливий хороший!
Ти за волю боровсь в боротьбі.
Ось керниця, відро, — дуже прошу! —
Пан хорунжий коня напував,
На кватирі спинився у Марти;
Чи він зіллям її вчарував?
Покохала Мартуся не в жарти!
Ні, він зілля подати не міг,
Тільки оком на неї поглянув,
Брязкнув шаблею тільки в поріг
І завдав серцю Марти він рану.
Ні спокою нема, ані сну.
Зажурилась старенька матуся:
— Він поїде собі на війну,
Сумуватиме доня Мартуся. —
А Мартуся й хорунжий в саді:
— Доле, доле, що сталось зі мною?
Як лиш брязкнуть остроги, тоді
Я пішлаб навіть в битву з тобою!
А в полях за селом край Дністра
Знов заграли ворожі гармати.
На війні на любов не пора?
Ні, лиш лицар уміє кохати.
Найпалкіші цілунки й слова,
І обійми найбільше все чулі,
Як серця все питаються два:
— Може завтра убють... убють кулі?
Найсолодша і роскіш, любов
Перед битвою в зоряні ночі,
Як почуєте сурми вже зов
І ридання пращальні дівочі.
І ніколи не стисне дівча
Так долоні, як в нічку у тьмяну,
Подумавши: — Чи вістря меча
В те рамя вже завдасть йому рану? —

Зашуміли кущі у саді,
Затремтіли квітки нерозквітлі.
Цілував рученята бліді
Пан хорунжий при місяця світлі.
Затрубів рано в труби сурмач;
— Прощавай! Чуєш? Грають гармати!
Я повернуся з бою, не плач, —
Йди на спомин дві рожі урвати!
Марто, Марто, нарви мені рож,
Щоб в окопах я спомин мав милий! —
— Ні, не можна рож рвати, не мож,
Бо ще пупянки рож не розцвили.
Як із битви повернеш сюди,
То розквітнуть напевно ці рожі!
В сад до мене тоді приходи,
Подарую ті квіти, ті гожі.
— Прощавай! — І помчав на коні.
Сумувала Мартуся і мати:
Все наслухують: Ген в далині
Грають, бубнять і кріси й гармати.
А за три дні в полях за селом
Щораз ближче ті бої криваві;
Хтось молитву шептав під хрестом:
— Хай він вернеться, Боже, у славі! —
Бій все ближче і ближче осель.
А Мартусі так страшно, так дуже!
Біля рож розірвався шрапнель,
В тім саді, де був з нею хорунжий.
Ах, зломили ґранати страшні
У городі дві рожі край дому,
Та кущ третій остався мені,
Дам я рожі хорунжому свому! —
В день четвертий так близько був бій.
Гнали вершники вчвал по вигоні;
— Милий хлопче, вернись, я тобі
Вже зриваю ті рожі червоні!
А в день пятий вертають борці,
І кіннотчиків просить Мартуся:
Ждуть хорунжого рожі ось ці, —
Чи здоровий він з битви вернувся?
— Гей, дівчино, не жди, не чекай!
Пан хорунжий вертати не може!
Впав хорунжий за рідний свій край
Край Дністра та від куль, від ворожих.
Горне Марта квітки до грудей,
А сама наче рожа та біла:
І питався четар молодий:
— Панно, панно, чого ж ти зімліла?

— — — — — — — —

В кожну весну в селі над Дністром,
Йде на цвинтар з квітками в долоні
Скорбна дівчина і все під хрестом
Залишає дві рожі червоні. —

Бувші члени УГА. з Ласковець пов. Теребовля Служили в ріжних частинах: І. Бриґаді УСС., 4. Бриґаді Золочівській, 3. Бриґаді Бережанській, Корпусі СС.

Український галицький полк в роках 1920-1922-1923 на Великій Україні

Спомин.

Написав: *о. Іван Левицький*, кол. підхорунжий УГА.

(Докінчення).

III. Частина.

Сотня, вже як сотня міліції 1. грудня 1922 р. переходить на закватирування до Р. Духовної Семинарії при Вознесенськім Спуску і занимає цілий третій поверх з видом на Дніпро а далі на Лівобережа.

Резерва міліції складалася із кінної сотні, в якій були самі майже москалі та пішої виключно із Галичан. Начальник резерви міліції Білорусин, московською мовою плавно не володів, партійний, але не злий чоловік — він же заразом був старшиною кінної сотні. До нас відносився він дуже добре та дбав про нас, а сам більше інтересувався перегонами на конях, в яких сам браз участь, як політикою. На чолі пішої сотні стояв комсот, а радше компот Микитин, що походив з під Львова мабуть зі села Руданці. Сотня мала 3 чети (зводи), командантами комзводів були Скурашівський, Р. Попіль У.С.С., третьогоназвисько призабув.

Сотня повнила службу як охорона важніших промислових заведень, фабрик. Також тоді у Києві відкрито вперше міжнародні торги і сотня обняла там охорону.

Де було найнебезпечніше, там висилали Галичан. Славний собачий проулок, де знаходились склади тютюну, чи пристань Поділля, там на сторожі завжди стояв Галичанин. Сотня дістала нові мундури міліції, кухня московська, платня вже місячна.

Я держався ще тої сотні, але вже як цивільний займав місце писаря.

Одна чета в числі мабуть 16 чоловіка під проводом четового Скурашівського, пішла як охорона деревляного моста на Дніпрі, що був тоді понижче Печерської Лаври. Можу сказати, що ця чета найкраще вийшла як морально так і матеріяльно. — Крім стійки на мості більш жадної служби не виконувала, а сама служба не була важка.

Перехід і переїзд мостом від 9 вечором до 5 г. рано був заборонений, але бувало, що дехто запізнився з міста, чи так комусь спішно було у місто, попросять то й пустять, щоб хто лиш не бачив та не зловив. Часом для форми цілі валки ждали по обох боках мосту на час перевозу. На мості було 3 телефони, два з краю а один в середині. Будинок варти стояв по правім боці Дніпра.

Четі добре поводилось, до того сам Скурашівський її начальник душа дуже добра мав нас часто за гостей.

Друга чета під проводом Попеля весною вирушила на охорону славних манастирських дібр т. зв. Голосіївських хуторів.

Якось літом зайшов я на ці хутори подивитись. Будинки, огорожа знищені, церкви замінені на що хто хоче, галузя дерев поломані. Висисали із тих маєтків, що лиш можна було.

Чета дуже довго там не була. Бодай добре відживилась. У липні я в товаристві Потопника та

Зброї частини мали досить. Вояки — рушниці російського зразку, старшини пістолі. Було в частинах багато кулеметів ріжного зразку, більше Максіма.

Перевозочних засобів було мало.

Постачання не налагоджено.

Санітарна обслуга примітивна.

Касарні знаходилися в жалюгідному стані. Без вікон, без дверей. Нар для спання не було. Вояки не мали не тільки накривал та сінників, а навіть соломи не було. Спали на голих нарах. Бруд був скрізь страшний. Дисципліна в цих частинах стояла низько. Жадні накази старшин, щодо підтримання чистоти не находили послуху. Поки стояли морози, ще можна було терпіти, але в передбаченні весни з таким станом миритися не можна було.

Отже, минаючи свою бунлючну назву Головнокомандуючого фронтом, я рішив перше всього привести ці частини та касарні хоч в приблизно відповідний стан. Це була тяжка праця. У всіх ділянках життя був розгардіяш. Все було в Бердичеві і матеріял і фахівці, але треба було нелюдських зусиль, щоб на той матеріял покласти руку, а людей заставити працювати.

Я звільнив з тюрми хінців, що там сиділи ще з літа. Приділив їх до одної частини і дав їм за обовязок заведення чистоти в касарнях. Вони були дуже раді і звільненню і харчам, а тому працювали дуже добре. Технічна частина будувала нари, вставляла вікна, двері, ремонтувала печі. Не пригадую собі всіх подробиць. Знаю тільки, що все моє тодішнє життя полягало в подорожуванні між штабом отамана Оскілка, моїм штабом, Лисою Горою та ріжними державними і громадськими інституціями. Все було так переплетене, звязане такими формальностями, що на кожному кроці стояли великі перешкоди. Затримання в Бердичеві та околицях порядку, організація частин, забезпечення їх усім, що було потрібне для життя, упало на мою особу. Мій штаб був дуже бюрократичний, без ініціятиви. Ні одної дрібниці не вирішили без мене. А для вирішення кожної треба було цілих студій взаємовідношень, що панували між ріжними інституціями як державними так і громадськими та військовими. Не хотілося б мені обтяжувати читача прикладами, але для зрозуміння того часу треба їх навести.

Скажемо, є в Бердичеві магазин військового постачання. Він має те, що нам треба. Але завідуючий не хоче нічого видати, якщо він не отримає наказу від свого начальства по лінії постачання. А де те начальство, він і сам не знає. Є склад ліків, але і там теж без наказу по лінії свого начальства нічого не хотять давати. І так в кожній ділянці. Тюрма набита селянами. Їх не має чим кормити. Начальник тюрми плаче, бо не знає, що йому дальше робити, а прокуратура не дає згоди на звільнення тих селян, що їх в тюрмі нищить тиф. Отже, приходилось робити все так, як то видавалося найбільше доцільним. Під багнетами розшукували завідуючих ріжними складами і примушували їх видавати під поквітовання, а то навіть на мою особисту розписку те, що нам так було необхідне. Всіх селян, що сиділи в тюрмі за вчинки аграрного характеру з часів гетьманського режиму, я сам на повну свою відповідальність випустив з тюрми. В тюрмі залишилися лише карні злочинці. Тюрму казав дезінфекувати, давши для того всі засоби.

В шпиталях брак лікарського персоналу, а багато лікарів сиділо арештованих як при штабі фронту так і в тюрмі. Таких всіх наказав випустити, приділити до шпиталів та до частин, маючи за ними лише догляд.

Мав там я суперечки і з Земською Управою, і з Мійською Думою і з ким тільки їх не мав. Хаос, саботаж, бюрократизм, комуністична настановка — все це міцно переплелося і ставило тяжкі перешкоди на шляху до унормування життя та викресання з тих збройних мас, що були на Лисій Горі бойових частин. З провінції слали ріжних арештованих без яких будь матеріялів щодо їх вини. Не перебільшую, коли скажу, що траплялося так, що я мав змогу спати лише тоді, коли мене голяр голив. Це був жидок. Засипляючи я часами думав: „Чикне по горлянці і кінець!" Але він того не зробив. Голив він мене в тому ж Бердичеві і в 1920 році під час українсько-польської офензиви. „Ви все такий же худий, пане полковнику!" сказав. А де там було в тих умовах не бути худим. Я кормився гірше ніж вояки в частинах. Грошей не мав. Жив в проголодь, а працював дні і ночі.

Крім турбот про частини, та адміністративних, я мав дуже багато клопоту з комуністичною пропаґандою, що так інтензивно велася тоді в Бердичеві. Жидівське населення кипіло в огні комуністичних настроїв та всіми своїми силами намагалося збольшевичити наші частини, щоб з їх допомогою улаштувати комуністичний переворот в Бердичеві. Кожної ночі стіни будинків покривалися комуністичними відозвами. Наша аґентура доносила про таємні збори комуністів. В місті часто і навіть серед білого дня падали стріли проти вояків. Командантура міста була безсильна боротися проти всього цього. Частини з Лисої Гори не були національно витримані. Вони знаходилися в стадії коли над їх національною свідомістю треба було ще довго працювати. Покищо приходилося їх тримати ізольовано від населення. Лише на випадок дійсного заворушення в місті на Лисій Горі держано вартовий курінь в бойовій готовости.

Так і жили і працювали як на вулькані!

Ознайомившись остаточно зі станом фронту, я зробив отаманові Оскілкові доклад в тому дусі, що існування південного фронту, немає змислу, якщо штабові цього фронту не буде определена територія, на яку його права та обовязки мають бути зафіксовані також, як йому не підчинять всі частини, що на тій території знаходяться. Якщож такі права та обовязки штабові фронту не будуть надані, та якщо тримання цього „штабу та фронту" немає певної мети для майбутнього, то його треба ліквідувати. Щож торкається частин, що перебувають на Лисій Горі, то з них треба утворити бриґаду, чи дивізію. Наколиб денебудь в околицях Бердичева знайшлися ще наші частини, то їх треба притягнути до формування нової дивізії. Формування частин і підготова їх до відправи на фронт буде тоді

моєю провідною думкою. Неуспіхи наші на Лівобережжю мене глибоко турбували. В створенню частин для фронту я вбачав свою дійсну місію. Щодо решти справ то я уважав їх як щось додаткове, що мене лише обтяжувало в військовій моїй праці.

Отаман Оскілко погодився з моїм докладом і ми вирішили справу в тому змислі, що південний фронт має поступово ліквідуватися. Штаб його, затримуючи всіх своїх старшин та урядовців, стане Штабом Начальника Залоги. Все те, що входило в обовязки штабу фронту перейде на штаб залоги. Увага начальника залоги має бути більш яскраво сконцентрована на підготові частин до фронту. Взаємовідношення начальника залоги до державних інституцій остаються такими, як були раніше, з тою лише відміною, що в своїх поступованнях начальник залоги має опиратися на штаб отамана Оскілка.

Щодо мене то мене призначили отаманом особливих доручень при штабі головнокомандуючого південно-західним фронтом та призначили начальником залоги міста Бердичева.

По суті нічого не змінилося, але змінилася форма в тому сенсі, що всі вояки зрозуміли, що вони не на фронті, а в запіллю та що їм треба готовитися до відправи на дійсний бойовий фронт.

Державне життя трохи наладжувалося. Мене вже менше турбували справи державних інституцій та міської самоуправи. Я мав більше часу на справу частин. Правда всі полки рахувалися покищо окремими, але вже відчувалося, що їх окремішність не довго протягнеться та що скоро наступить час, коли їм прийдеться не на словах а на ділі доказувати свій патріотизм та дисципліну.

Той елемент, що пристав до повстання лише в силу того, що ішли інші, або навіть, з більш низьких мотивів, почав потрохи зникати з частин. В частинах начали переводити навчання.

В ті часи приїзджав до Бердичева Шаповал. Здається Олександер. Частини були уставлені на Лисій Горі в гарне каре. Побачивши самохід з отаманом Оскілком та Шаповалом я вийшов назустріч і скомандувавши „струнко" хотів скласти рапорт, але машина пролетіла біля мене, не затримавшись. Раніше ніж я міг дігнати авто, Шаповал став на авто і дав знак воякам оточити його. Отже, фронт частин порушено і місто гарної паради вийшов мітінґ. Що говорили Шаповал та Оскілко, я не чув, бо був вражений їх поведінкою і навіть не пробував пробитися через натовп до авта.

Слово „товариші" звучало щораз.

Все це пригнобило мене. З того часу я тільки і почав мріяти, щоб при першій змозі відправитися хоч з маленькою частиною на фронт. І то як можна скоріше, бо бачив, що чим дальше, тим справа на нашому протибольшевицькому фронті стає все гіршою. Не хотілося чекати того часу, коли фронт докотиться до самого Бердичева. А крім цього я побачив, що чим гірше на фронті, тим більше наші політичні керманичі поглиблюють демократичність в армії, понижують авторітет старшин та зменшують дисципліну в частинах, нібито цим всім хотять підняти їх боєздібність. Треба було навпаки. Чим гірше на фронті, тим суворіша дисципліна мусіла бути у війську. Зрештою не про це хочу тут говорити.

Комуністичні настрої в місті набирали все більшої сили. Відчувалося, що скоро може дійти до кривавої боротьби. Раз мене повідомлено серед ночі, що в одному з театрів зібралося на нараду біля трьохсот комуністів, все жиди як з Бердичева так і з інших міст. Був здогад, що ця нарада скінчиться збройним вибухом проти нас. Наказавши вартовому куріневі бути в повній поготівлі, я рішив всеж таки уникнути пролиття крови, а попробувати вплинути на тих комуністів словами. В супроводі свого адютанта подався я в театр.

Комуністи були такі певні своїх сил, що мимо того, що Бердичів був у стані облоги, зробили цю нараду без дозволу та не приняли мір для того, щоб про нараду не було відомо командованню.

Мене пізнали при вході, але так розгубилися, що навіть не успіли попередити промовця про мій прихід. Отже, я чув декілька слів, які не оставили жадного сумніву про те, що нарада має чисто політичний в большевицькому дусі характер.

Промова раптом припинилася і один з головачів виступив з промовою привитання до мене підкреслюючи, що моя зацікавленість професійним життям робітників є така велика, що я сам прибув на їх професійну нараду.

У відповідь на це я сказав, що мене як представника української влади не можуть не цікавити наради професійного характеру місцевого населення і мене радує, що, як то я чув, нарада розвивається лише в ділянці професійній. Потім добавив, що мене вразило б, як би на цій нараді, що склікана без попереднього дозволу штабу залоги, обговорювалися справи політичного характеру. Сказав, що при цій нагоді рахую своїм обовязком попередити всіх присутніх, що на майбутнє будьякі збори мають робитися лише з мого дозволу. Що такий дозвіл буду давати лише на наради професійного характеру, які мають відбуватися в присутності мого представника, а що торкається будьяких зборів політичного характеру, то дозволу на такі давати не буду, а як би такі всежтаки де небудь відбулися, то всіх учасників їх чекає найсуворіша кара. Просив всіх присутніх, щоб вони прийняли ці мої слова на увагу, тому що занедбання їх може мати трагічні наслідки.

З цими словами я залишив зібрання. Думаю, що я зробив на всіх велике враження, бо всі мовчки піднялися і в салі панувала гробова тиша. Я чекав, що хтонебудь стрілить мені в спину.

Звичайно, що після мого відходу збори продовжувалися в тому дусі, про що мені донесли наші агенти. Я рахував, що на майбутнє моя совість буде чиста, якщо я улаштую комуністам криваву баню при других таких зборах.

Про цей випадок я зголосив отаманові Оскілкові, який сказав мені, щоб я не турбувався, бо

комуністичний рух в Бердичеві буде скоро назавжди придушений і без участи частин Бердичівської залоги. Сказав мені, щоб я сам без охорони не виходив на вулицю та посилив варту біля готелю, де живу. Згадую про те, щоб яскравіше підкреслити ті умовини, в яких старшинам приходилося працювати в самому, можна сказати, центрі України.

З того часу я посилив варту в місті та суворіше вимагав бойового поготівля від вартового куреня.

В один з вечорів в міському театрі я познайомився в льожі отамана Оскілка з отаманом Палієнком, що тільки що прибув до Бердичева зі своїм відділом. Цей відділ мав спеціяльний добре озброєний кулеметами та гарматами потяг. Отаман Палієнко був людина висока, чорнява. Років в той час мав може трийцять шість, сім. Носив уніформу кубанського старшини без старшинських відзнак. Говорили про те про це, а найбільше про комуністичну пропаґанду та настрої в Бердичеві та Житомирі.

На другий день, десь так біля години третьої, коли я тільки що вернувся в готель, щоб пообідати, раптом на вулиці піднялася стрілянина. Мені блиснула думка, що це комуністи підняли повстання. Схватив зброю і кинувся до виходу. Внизу два козарлюги з довгими мало не до пят чорними шликами рушницями загорожують мені дорогу.

— Хто ви такі? — питаю. — Яке маєте право затримувати мене начальника залоги?

— Не виходьте з готелю, пане полковнику, — відповідає один з них. — Тепер тут батько Палієнко господарює...

Що робити? Мушу вернутися в свою кімнату. Шукаю звязків по телефону. Централя не дає мені звязку з Лисою Горою, а теж просить бути спокійним.

Ходжу по кімнаті безсильний. Кімната на поверсі, на розі. З вікон видно дві вулиці. Стрілянина продовжується. Видно трупи і видно як палієнківці стріляють направо і наліво у всякого, хто їм попадається на очі. Стріляють вздовж вулиці і з кулеметів. По одному хлопчикові, що біжить вниз по вулиці строчить кулемет. Я бачу, як зі стін сиплеться вапно. Але всеж таки хлопча успіває вскочити в якісь ворота. Якийсь жид іде перед самим готелем. Несе в руках якусь завернуту в папір посуду. На нього наскакує палієнківець і за секунду жид лежить мертвий серед дороги. Посуда розгорнулася з паперу і лежить поруч нього. В мою кімнату набивается все жидівське населення готелю. Ляментують. Заспокоюю їх, як можу. Раптом стрілянина стихає. На возах палієнківці мчаться в напрямку залізничого двірця і дають лише рідкі стріли. До мене вбігає мій джура і з ним входить покрівавлений мій візник козак. Вони розповідають, що гайдамаки напали на них подорозі, як вони їхали на Лису Гору, побили їх до крови і забравши силоміць екіпаж поїхали на залізничу стацію.

Приходять ріжні старшини. Всі обурені, схвильовані. І вони мусіли переждати цей час в тих помешканнях, як їх застали палієнківці. Ми сходимо в місто. На вулицях лежать убиті і поранені. Є не тільки жиди, а навіть і наші козаки. Навіть один урядовець штабу начальника залоги попав під кулю кулемета.

Хочу їхати в штаб отамана Оскілка, щоб доклясти про все, що трапилося. Не маю на чому їхати. Візники всі поховалися. Вертаюся в готель і доношу по телефону. Там дивляться на інцидент як на наслідки провокації комуністів. Обіцюють мені дати новий екіпаж і дійсно за деякий час я отримую нову пару коней і екіпаж.

Отже, на моїх очах відбулася дика стрілянина у всіх, в кого попало. Це не був погром спрямований проти жидів. Які там національні справи, коли кулемети раптом зажарили вздовж переповнених ріжними людьми вулицях.

Не знаю, хто за цей крівавий бешкет несе вину?

Знаю, що отаман Оскілко і сам потім жалів, що доручив Палієнкові ліквідувати комуністичний рух в Бердичеві. Він не уявляв собі, що той поведе справу в такий безглуздий спосіб.

Палієнко зі своїм відділом зразу ж подався в Житомир, я з горсткою своїх гайдамаків оточив його і при підтримці гармат з потягу зліквідував там збольшевичену дивізію, здається в найбільш крівавий спосіб.

Немає жадного сумніву, що все жидівське населення з самих початків українського визвольного руху зайняло дуже вороже становище до нас. Робило нам великі прикрости та всіми можливими засобами боролося проти нас перебуваючи ідеольоґічно в лавах большевиків. Це населення робило все можливе в нашому запіллю, щоб нас обезсилити не тільки на протибольшевицькому фронті, а і на фронті нашої національної свідомости та відпірности. Все ж таки, думаю, що так боротися проти жидів, як то зробив з відома чи без відома отамана Оскілка отаман Палієнко не треба було. Це була лише вода на большевицький млин. Треба було боротися проти комуністичного руху в нашому запіллю більш жорстоко, більш систематично та послідовно направляючи криваві удари лише проти тих, хто був спійманий на комуністичній пропаґанді, або вживав зброю проти нас. Таких треба було нищити.

Тепер я в деякій мірі аналізую наші взаємовідношення з жидами. Там в Бердичеві тоді на це не було часу. Кожний день, кожна година несла для українського військового командування нові завдання. Треба було працювати.

В такій праці і застав мене наказ взяти з Бердичівської залоги два піші полки та податися на польський фронт.

Мене залишено все в тій же основній посаді отамана для особливих доручень при Головнокомандуючому Південно-Західнім фронтом і призначено комендантом Володимиро-Волинської оперативної ґрупи. В склад цієї ґрупи мали ввійти згодом ще три піші полки, частини кінноти та гарматній відділ.

Про те, як ці частини билися на фронті проти польських військ, розповім іншим разом.

Полева сторожа при VII. Львівській Бриґаді.

Спомин.

Написав: *Василь Джус*, б. чет. УГА.

Десь з початком грудня 1918. р. зайшла потреба зорґанізовання більшої скількости полевої сторожі. Були це часи, коли сподівались здобути Львів і та полева сторожа мала виконувати поліційну службу в новоздобутім місті.

І в станиславівськім повіті на приказ Секретаріяту тоді ще здається з Тернополя зібрано таких людей з дооколичних сіл Ямниці, Тязова і Павелча разом около 100 людей. Я з тими людьми відїхав до Бережан, де була Начальна Команда. В Бережанах орґанізував полеву сторожу отаман Красіцький, бувший майор австрійської жандармерії.

В Бережанах зібралась більша скількість тих людей з ріжних околиць краю. Там їх умундурували, узброїли і порозділювали на поодинокі станиці в підльвівських селах. Команда полевої сторожі була в Бібрці, командантом був от. Красіцький.

Я з своїми людьми зорґанізував 4 станиці з головним осідком у Щирці, де містилась тоді Команда Ґрупи Південь, пізніше VII. Львівська Бриґада. Командантом ґрупи був тоді підполковник Слюсарчук, вже старший чоловік.

Нас не дуже радо бачили в Команді Ґрупи Південь, бо зразу ми зовсім не підлягали тій ґрупі. Зазначую, що при Ґрупі Південь була вже якась полева сторожа під командою четаря Купчанка, брата сотника Купчанка з Буковини, що також був при Ґрупі Південь. Тому нас уважали за інтрузів, а найбільше уїдав на нас командант булавної сотні в Щирці поручник др. Володимир Ґеринович. В перших днях мусіли ми дещо реквірувати по селах, щоби виживитись, бо зразу на удержання тих людей я дістав лиш гроші мяса з Бережан, а платні жадної. Аж десь пізніше виплатили мені в Бібрці якусь квоту на полеву сторожу, а зрештою я з Командою Пол. Сторожі в Бібрці не мав жадної стичности. За ті реквізиції скаржились селяни в Команді Ґрупи Південь, а найбільше ремствував на це поручник Др. Ґеринович.

Аж по якімсь часі четара Купчанка перенесли зі Щирця, а частину його пол. сторожі злучили з моєю під моїми приказами і віддали на етат до Ґрупи Південь. Це була сотня полевої сторожі VII. Львівської Бриґади. Від того часу стрільці тої частини велись бездоганно і навіть сам Др. Ґеринович хвалив їх за добре виконування служби і карність.

Роботи під фронтом було без міри. Що дня треба було вишукувати по селах підводи для війська, збирати робітників до військових робіт, а найбільше роботи було з вишукуванням дезертирів. Тих укривалось по селах досить під ту пору. Фронтовики не любили нас. Трапилось раз, що мої люди вислані до якогось прифронтового села за дезертирами вернулися звідтам розоружені, бо фронтовики відобрали від них кріси. Аж на другий день командант тої частини фронтовиків прислав назад кріси і перепросив за те, що сталось.

У фронтовиків всі частини, що не були на фронті були в погорді. Телефоністів називали дротярами, а людей з полевої сторожі — лапайдухами, шпаґатами і кричали за ними гав! гав! Мої люди запитані, до якої частини належать, ніколи не казали правди і все викручувались, щоби не наразитися на глузування. Таке вороже наставлення до полевої сторожі було не тільки при VII. Бриґаді, а в цілій Українській Гал. Армії. Всюди замітна була у фронтовиків ворожнеча до частин, що не були безпосередно на фронті. Таке відношення фронтовиків до полевої сторожі спонукало мене вже на Вел. Україні інтервенювати в Команді VII. Бриґади. Командант Бриґади підполк. Альфред Бізанц, що зараз в початках ще в Щирці обняв команду Бриґади по підполк. Слюсарчуку, видав вслід за цею інтервенцією приказ до частин, упоминаючи стрільців і наказуючи тактовну і військову поведінку супроти полевої сторожі, підносячи з признанням її тяжку працю і заслуги, але це мало що помагало. Полева сторожа була всюди з Командою Бриґади. На Вел. Україні повнила поліційну службу, нпр. в Житомирі і Бердичеві.

В Немирові на Вел. Україні на південь від Винниці лежала вся поголовно хора на тиф (70 людей). Всього трьох людей (ст. дес. Яцків з Милошович коло Львова, стр. Обух з Ямниці пов. Станиславів і стр. Мазур здається з Брідків к. Львова) і я були здорові і ті ходили як могли коло хорих, котрі лежали на долівці в школі в лахміттю, завушивлені і в нехлюйстві. Лежали в горячці, стогнали і кричали, а декотрі діставали якогось божевілля-шалу. Я перебув тиф в Ольгополі, а тоді ще був здоров і також ходив коло хорих і робив, що міг, щоб бодай в дечім допомогти. Кілько з них померло не можу докладно сказати, думаю, що буде кільканацять.

Після договору з Денікінцями (VII. Бриґада була ще в Немирові) ми ще дальше хорували і команда денікінської армії в наші справи не втручалась, аж по договорі з большевиками (команда VII. Бриґади була тоді в Ольгополі, на південь від Немирова) зайшли зміни в орґанізації VII. Бриґади. З двох піхотних полків (полк сот. Дибуляка і полк сот. Волощука), що належали до VII. Бриґади утворено один полк. І тут зробили також конець з Полевою Сторожею. Мене і людей, що ще остались, приділено до полку. На цім місці слідби згадати бодай деяких з тих людей з Пол. Сторожі, що велись під кожним оглядом бездоганно і виконували свої обовязки сумлінно. Най хоч в той спосіб вирву їх з забуття і захованю їх в памяті для грядущих поколінь, а то: ст. дес. Юрко Рурак з Трофанівки к. Балинець, дес. Юрко Шкандрій з Павелча к. Станиславова,

дес. Цимбала з Брідок к. Львова, ст. дес. Дацків, брат поручника Дацкова з Милошович к. Львова, сумлінно виконували службу також вістун Іличук, стр. Бойчук і стр. Дидерчук, всі три з Ворохти пов. Надвірна.

При Пол. Сторожі VII. Бриґади було також двох німців, в службі також дуже докладні.

Матеріяли до зіставлення історії VII. Бриґади збирав довший час пор. Др. Ярослав Пастернак, що на Вел. Україні був також приділений до сеї Бриґади, я теж подав там дещо про Полеву Сторожу при VII. Бриґаді. Старшини подавали йому знимки. Працю сю плянував пор. Пастернак на більші розміри і вже зачав її писати, але прийшло розбиття УГА і полон. Недавно питав я при нагоді пор. Пастернака в справі тої історії і він сказав, що всі ті матеріяли до історії VII. Бриґади в тій суматосі пропали.

Рецензії і замітки

За Державність. Матеріяли до історії Війська Українського. Збірник 8. Варшава 1938. 8° в., ст. 248+8 н. н. + 28 вкл. карток. З 6 схемами і 112 світлинами.

Є видання, на які читач чекає, власне, на їх появу на ринку, як молодик на свою кохану. Як досі не знаємо, що тягне одних людей до других, як повстає симпатія, де й які ті співзвучні струни, що одночасно починають бреніти в душах (і чому?), так тим більше загадковим є привязаність і симпатія до певних книг. Хіба, що книга теж має свою душу, а її зовнішні прикмети очевидно віддзеркалюють її.

З любовю беру до рук новий 8-ий Збірник „За Державність". Давній і добрий знайомий! Як не пізнати його миле лице! Правда, він тепер кокетує в помаранчевій шаті. Все такий же чепурний, виставний, чистесенький елеґантик.

Титул. Зміст... Гай-гай! Скільки струн відразу забреніло: завалилася стара спорохнявіла чужа хата, українізація на фронтах, неоперена Україна вбивається в палочки, радіє як дитина, дитячими руками ліпить собі хатину-державу. Звідки той ентузіязм! Приходять старші і ногою руйнують хитку будову. Упадає Центральна Рада, наступає Гетьманат. Відновлюється на старих підвалинах стара хата. Та вже затісна. Розпирає її і валить збуджена стихія. Директорія. Тяжка праця баґнетом, шаблею і скорострілом. Операції київські, коростенські, звягельські, вапнярські, на Дністрі, на Збручі, на славній Мурафі... А кінець кінцем тиха слезна молитва перед образом Покрови в нужденнім і нуднім Щипіорні... А волинські ліси ще сподіваються, ще вичікують, ґуком ґранат ще зазивають до довершення незакінченого діла... Так промовляє сторінка, на якій стоїть вагове слово: Зміст.

Перегортаєте її і чудовий образок: Вибух артилерійських складів у Києві. Я символ тих ґіґантичних сил, що змагають на українській землі, в склад яких ми, читачі, входимо малими, але спорідненими порошинами.

Такий кістяк змісту Збірника 8-го „За Державність".

А його прекрасне тіло покажуть вам автори. Покаже вам ґен. П. Єрошевич: — „З боротьби укр. нації за свою незалежність". Стиль своєрідний, образний і скорострільний; пливуть події, образи, думки і здається, що то хтось інший їх показує, а автор водить по них скорострілом і розстрілює їх раз-по-раз стрічками вражінь і висновків. Знаменито написана річ. 65 сторін цих цікавих споминів з літа 1917 р. по листопад 1919, себто за 2 і пів року прочитуються, якби відбувалися 2 і пів мінути, а по прочитанні, коли починаєте їх наново переживати, то бігме вони розтягаються більше як на 2 і пів роки.

Решта авторів, кожний відповідно до своєї індивідуальности, доліплює вам тіло до предкладеного кістяка.

Полк. М. Крат: — Вапнярська операція, — досі в „За Державність" не виступав: зосереджений автор, дбайливий начальник. Навіки залишається в памяти та його жура не програти операцію.

Полковників В. Савченків: — Укр. рух у IX. рос. армії, — є це власне талановитий переказ устних спогадів недавно померлого заслуженого ґен. Г. Базильського. Зміст цих спогадів характеристичний і повчальний.

Полк. Ів. Рембопович: — 1918 р. на Чернигівщині, уже дебютував у попередніх збірниках. Там він писав про другий Зимовий Похід. Тепер розкриває перед нами майже незнану сторінку нещасливого опору червоним москалям на Чернигівщині, страшну і загадкову. Вплівши в події особисті пригоди, тим дуже оживив свою оповість і її читається з великим зацікавленням.

Жахом віє рівнож і від споминів полк. К. Смовського про окремий Чорноморський Кіш. Ми вже знаємо полк. Смовського, як талановитого, з дещо сумовитою ноткою в оповіданні, автора історії Гайдамацького Коша. Спомини про Чорноморський Кіш ні в чім літературно не уступають попереднім.

Нашій столиці присвячено аж три спомини. Не оминув її і ґен. Єрошевич. Сотн. С. Левченко подає спомини з перебування в Інструкторській Школі Старшин і переплітає їх з столичним життям і вражіннями від нього. Це перший спомин про Інстр. Школу Старшин, і читається з заслуженим зацікавленням.

Два інші спомини: п. Коваль-Медзвецької і полк. Чабанівського якби один одного доповнюють. Це спогади про заняття Києва зєднаними українськими арміями в 1919 р. і нефортунну зустріч там з сумної памяти добровольцями. Обидва спомини написано цікаво і образно. Особливо полк. Чабанівському удалося плястично змалювати момент з московським прапором.

В сумерки таборового життя на інтернації в Щипіорні удалося о. Петрові Білонові внести ясний промінь релігійного натхнення в „Походній церкві 6-ої стр. дивізії". Під тим поглядом дебют його в „За Державність" вийшов дуже вдалий.

Новим автором в цім збірнику є сотн. Филоненко, з крови і кости повстанець. Його спомини про волинських повстанців 1920—24 рр. вводить нас в таку незвиклу обстанову, в таке пекло боротьби, що нагадує кошмарний сон. Події і відносини так опро-

ації, людська істота так оголена зі всього людського, отсе образ боротьби на життя і смерть.

Ппольк. Марущенко-Богданівський подає дальші сторінки своїх матеріялів про полк ім. Залізняка, які чим далі стають все більше й більше займаючими. Найде це читач коротку, але важну на новім джерелі оснуту розвідку др. М. Антоновича про козацький похід Яловецького.

112 чудово виконаних світлин — це цілий альбом!

Ів. Зорович.

Посмертні згадки

ІВАН ПИЛИПЕЦЬ

Повітовий Командант Української Державної Жандармерії у Теребовлі 1918—1919. р.

Уроджений 16. VI. 1864. у Люблинці Новім повіт Чесанів, помер 8. VI. 1936, похоронений у повітовому місті Скалаті, де був довголітним пов. командантом австрійськ. жандармерії.

Ранений у перших боях світової війни 1914. р. дістався до російського полону. По революції в Росії 1917. р. провадив тиху але дуже вперту роботу над національним освідомленням Українців, вояків російської армії. Військові ранені з шпиталів „Союза Городов" — „Земского

Іван Пилипець, Повітовий Командант Української Державної Жандармерії у Теребовлі 1918—1919 р. Уроджений 16. VI. 1864 у Люблинці новім повіт Чесанів, помер 8. VI. 1936. Похований на цвинтарі у Скалаті.

Союза", які стояли у Скалаті, вояки з Богданівського полку, що стояв на позиціях під селом Колодіївка, були постійними клієнтами бібліотеки Покійного, звідки брали „Кобзаря", „Історію України" Грушівського, та популярні видання „Просвіти". У листопаді 1918. р. Покійний передавши все державне майно австрійської жандармерії в руки представників Української Національної Ради в Скалаті (протокол є в Музею Наук. Т-ва Шевченка у Львові) обіймає Пов. Ком. Української Державної Жандармерії у Теребовлі. На тім становищі працює як фаховий і досвідний командант та добрий співробітник Відділових Командантів четаря Коцка, та чет. Свистуна. При відвороті У. Г. А. в р. 1919. дня 16. липня переходить разом зо всіми станицями Теребовельської Жандармерії Збруч. Камянець Подільськ. („Архієрейська дача"), Жмеринка — Винниця — Бар — ось місцевости України, в яких Покійний повнив службу Українській Народній Републиці, та враз з Товаришами Зброї переходив дні безсмертної слави і трагедії У. Г. А.

Визначався великою строгістю та точністю у виконуванні службових обовязків, вимагаючий, але повний такту супроти підчинених.

Був фанатично привязаний до своєї Церкви і не покинув її, хоч за те, ще перед світовою війною обіцювали Йому блискучу карієру.

Позбавлений належної Йому емеритської платні, до „чужих богів" не кланявся. Був відзначений Хрестом У. Г. А. ч. 1287. В. Й. П.

ВІД УПРАВИ ТОВАРИСТВА „МУЗЕЙ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ" В ПРАЗІ.

17. цього серпня в Празі помер після довгої і тяжкої хороби Голова нашого Товариства акад. проф. Степан Смаль-Стоцький. В особі померлого Товариство „МВБУ" понесло невимовно-болісну втрату, бо відійшов керманич, що до останньої хвилини свого життя болів долею найдорожчої Йому установи — Музею В. Б. У. Навіть стоячи на Божій дорозі, акад. С. Смаль-Стоцький журився тим, що не судилося Йому довести до кінця наміченого Ним плану — пристосувати власний дім Товариства для потреб Музею.

Здійснення того плану стає святим обовязком осиротілої тепер Управи Т-ва „МВБУ", яка оцим і закликає українське громадянство прийти їй на допомогу в завершенні діла, розпочатого Небіжчиком.

В своїй останній волі Небіжчик заповів, щоб на похороні Його не було ні вінців, ні промов.

В згоді з тою волею Небіжчика Управа Т-ва „МВБУ" відкриває у себе збірку пожертв на надбудову нового (третього) поверху в домі Товариства — „замісць вінця на могилу акад. С. Смаль-Стоцького".

Прага, дня 21. серпня 1938 р.

ЗА УПРАВУ ТОВАРИСТВА:

А. Яковлів, Заст. Голови.

Ст. Сірополко, секретар.

ЧЛЕНИ УКР. ГАЛ. АРМІЇ ЗІ СЕЛА КУРДИБАНІВКИ, пов. БУЧАЧ, ЩО ПОГИБЛИ В ЧАСІ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ.

1. **Дрогомирецький Петро, син Йосифа й Марії,** ур. 11. VII. 1888 в Курдибанівці, старший десятник при піхоті У.Г.А., по 22. IV. 1920 р. мабуть убитий большевиками на Вел. Україні, як провідник відділу, що охороняв стацію (котру не знати. Інформував 1933. р. б. вояк УГА Василь Кушицький, що помер в Курдибанівці 1934. р.)

2. **Дрогомирецький Іван, син Миколи й Схолястики,** ур 1886 р. в Курдибалівці, санітарний старший десятник,, помер на пятнистий тиф у грудні 1919 р. на Вел. Україні (Інформац'ю подала „Громадська Думка“ Львів у липні 1920 р.).

3. **Дрогомирецький Никифор, син Миколи й Евфрозини,** ур. 1894 р. в Курдибанівці, піхотинець УГА, в 1919 р. перейшов на Вел. Україну, де пропав без вісти.

4. **Монастирський Іван, син Якова,** ур. 1887 р. в Курдибанівці, піхотинець УГА., в 1919 р. перейшов на Вел Україну, пропав без вісти.

СТРІЛЬЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ, ЗІ СЕЛА РАДЧІ, пов. СТАНИСЛАВІВ, ЩО ПОЛЯГЛО НА ПОЛІ БОЮ.

1. Василь Остапяк с. Миколи * 3. II. 1898 † 5. XI. 1915 р в Підгайцях.
2. Василь Остапяк с. Михайла * 5. V. 1893. † 1918 д. під Львовом.
3. Микола Остапяк с. Михайла * 5. IX. 1896. † 1918 р. над Збручем.
4. Микола Вацеба с. Андрія * 4. XI. 1900 р. † 15. V. 1919 на Україні.
5. Іван Вацеба с. Михайла * 19. X. 1894. † 1918 р. у Бердичеві.

Від Видавництва.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ НА 1939 р. вже появився. В перших днях вересня розішлемо його всім тим П. Т. Членам „ЧК“, що отримують постійно всі видання „ЧК“.

Всі інші П. Т. Члени, що замовляють самі кожне окреме видання, зволять прислати таке замовлення на календар.

Про зміст Календаря просимо прочитати в оголошенні на 3-ій сторінці окладинки „ЛЧК“.

Від Адміністрації „ЛЧК“.

До всіх П. Т. Передплатників, що залягають з передплатою за останні місяці, висилаємо рівночасно почтові інкасові доручення.

Просимо ці доручення на почті обовязково викупити!

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

X. річник / Число 9. / Вересень 1938.

ЗМІСТ:

Редаґує: *В. Софронів-Левицький.* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка.* З друк. Н.Т.Ш. у Львові.